

Снежана Ферјанчић
 Универзитет у Београду
 Филозофски факултет

ПОРЕКЛО ПРИПАДНИКА САНИТЕТСКЕ СЛУЖБЕ РИМСКЕ ВОЈСКЕ У СВЕТЛУ ЕПИГРАФСКИХ ИЗВОРА

АПСТРАКТ: О добро организованог и разгранатог санитарског служби римске војске сведоче бројни извори, међу којима значајно место заузимају епиграфски споменици. Они, између осталог, откривају шаролико порекло лекара и других припадника овог армијског огранка. На натписима су забележена имена људи из Италије и провинција, као и припадника различитих народа (Киликијац, Египћанин, Гал). Епиграфски споменици указују и да су лекари понекад регрутовани у насељима крај војних логора у којима су биле стациониране њихове јединице.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: римска војска, санитарска служба, епиграфски споменици, регрутација, порекло.

Римска војска имала је разгранату и добро организовану санитарску службу, о којој сведоче бројни извори. Међу њима, поред дела античких писаца и археолошког материјала, нарочито значајно место заузимају епиграфски споменици. На њима се налазе подаци о организацији и структури санитарске службе, те хијерархији медицинског особља. Натписи сведоче и о начелима регрутације лекара (*medici*). На њима се могу препознати имена лекара који су истовремено били професионални војници, али и цивили, привремено ангажовани у римској војсци.¹

¹ О санитарској служби римске војске уопште вид.: R. W. Davies, *The medici of the Roman armed forces*, *ES* 8, 1969, 83–99; исти, *Some More Military Medici*, *ES* 9, 1972, 1–11; V. Nutton, *Medicine and the Roman Army: A Further Reconsideration*, *Medical History* 13, 1969, 260–270; иста, *Ancient Medicine*, London – New York 2013², 174–190; J. C. Wilmanns,

Када је реч о структури санитарске службе, на епиграфским споменицима из Рима, Италије и провинција најчешће су посведочени лекари (*medici*), болничари (*capsarii*) и подофицири задужени за администрацију болница у легијским логорима и мањим утврђењима (*optiones valetudinarii*). Сви они припадају категорији војника који су ослобођени свакодневних дужности и тешког физичког рада (*immunes*).² Чинови *optio convalescentium*, *marsus* и *seplasiarius*, изузетно су ретки у епиграфском материјалу.³

На епиграфским споменицима налазе се драгоцени подаци о пореклу припадника санитарске службе римске војске. Најпре ћемо се позабавити пореклом лекара. Прецизни подаци познати су у случајевима двојице припадника морнарице и једног припадника помоћног одреда. Гај Октавије Фронтон, *medicus* тријере Тигрис био је Киликијац (*CIL X 3443 = ILS 2899: natione Cilix*). Нема сумње да је служио у Мизенској флоти, иако то није наведено у тексту његовог епитафа. Надгробни споменик, који му је подигао саборац Гај Јулије Фавијан, пронађен је у Мизенуму. Датовањ је, на основу формула у тексту, у II век или прву половину III века.⁴ Секст Арије Роман, лекар Равенске флоте, био је Египћанин (*CIL XI 29: natione Aegyptius*). Његов надгробни натпис, нађен у Равени, подигао је пријатељ и наследник Марко Јулије Сосијан. Није сасвим јасно да ли је и он био морнар Равенске флоте или цивил. Романов епитаф није могуће прецизно датovati. Призивање богова Мана на почетку указује на средину I века као на *terminus post quem*. Формула *Dis*

Zur Rangordnung der römischen Militärärzte während der mittleren Kaiserzeit, *ZPE* 69, 1987, 177–189; иста, Der Arzt in der römischen Armee der frühen und hohen Kaiserzeit, у: Ph. J. van der Eijk, H. F. J. Horstmanshoff, P. H. Schrijver (ур.), *Ancient Medicine in Its Socio-Cultural Context. Papers Read at the Congress Held at Leiden University 13–15 April 1992*, Vol. I, Leiden 1995, 171–187; иста, *Der Sanitätsdienst im Römischen Reich. Eine sozialgeschichtliche Studie zum römischen Militärsanitätswesen nebst einer Prosopographie des Sanitätspersonals*, Hildesheim 1995; M. Hirt Raj, *Médecins et malades de l’Égypte romaine. Étude socio-légale de la profession médicale et de ses praticiens du Ier au IVe siècle ap. J.-C.*, Leiden–Boston 2006, 123–156; B. Rémy, P. Faure, *Les médecins dans l’Occident romain (Péninsule Ibérique, Bretagne, Gaules, Germanies)*, Bordeaux 2010 (цитирано према издању доступном на сајту <https://books.openedition.org/ausonius/4880>); P. Bader, The Identity, Legal Status and Origin of the Roman Army’s Medical Staff in the Imperial Age, у: B. Maire (ур.), *‘Greek’ and ‘Roman’ in Latin Medical Texts. Studies in Cultural Change and Exchange in Ancient Medicine*, Leiden–Boston 2014, 43–59; I. Israelowich, Medical Care in the Roman Army during the High Empire, у: W. V. Harris (ур.), *Popular Medicine in Graeco-Roman Antiquity: Explorations*, Leiden 2016, 215–230; P. Rance, Health, Wounds, and Medicine in the Late Roman Army (250–600 CE), у: L. L. Brice (ур.), *New Approaches to Greek and Roman Warfare*, Hoboken 2020, 173–185; С. Ферјанчић, Санитарска служба римске војске у светлу епиграфских извора, у: К. Марицки Гађански (ур.), *Антика и савремени свет: Ђистемолошки значај древних знања античких аутора и у њој традицији*. Зборник радова, Београд 2021, 282–300.

² *Dig.* I 6, 7.

³ О поменутом чиновима вид.: Ферјанчић, Санитарска служба римске војске (н. 1).

⁴ EDR161662, 12/03/2017 (25/01/2021) (G. Camodeca).

Manibus се у Италији веома ретко јавља пре овог времена.⁵ Марко Рубрије Зосим био је лекар кохорте *IV Aquitanorum equitata civium Romanorum*. У Обернбургу на Мајни, на подручју Горње Германије, нађен је жртвеник који је посветио Јупитеру Капитолинском, Аполону, Ескулапију, богињи *Salus* и Фортуни, за здравље, тј. добробит Луција Петронија Флорентина, префекта поменуте јединице. У дванаестом реду натписа стоји *domu Ostia* (*CIL* XIII 6621 = *ILS* 2602 + р. 179). Спој латинског номена *Rubrius* и грчког когномена *Zosimus* указује на робовско или ослобођеничко порекло.⁶ Кохорта *IV Aquitanorum equitata civium Romanorum* је у утврђењу код Обернбурга на Мајни била стационарана од 89. године.⁷ Стога овај датум треба узети као *terminus post quem* за датовање Зосимовог жртвеника.⁸

Када је реч о пореклу других припадника санитетске службе римске војске, прецизне податке поседујемо у неколико случајева. Тројица подофицира која су руководила администрацијом болница (*optiones valetudinarii*) била су из Италије. Тит Венусије Апер регрутован је у Пренести у Лацијуму (*TitAq* 30). Жртвеник који је посветио Ескулапију и Хигији датован је у другу половину II века.⁹ Апер је био на челу валетудинаријума у Аквинкуму, логору легије *II Adiutrix*. Вероватно је и служио у овој јединици, иако то није изричито наведено на његовом вотивном натпису. Тит Статилије Аквилин био је *optio valetudinarii* преторијанске гарде. Жртвеник који је посветио Фортуни откривен је у Риму, на месту логора преторијанских кохорти (*CIL* VI 175). Датован је, на основу палеографских одлика текста, у раздобље између 171. и 200. године.¹⁰ Из натписа сазнајемо да је Статилије Аквилин био из Аквилеје, у Венецији и Хистрији. Гај Лукције Сабин је у прву градску кохорту Лугдунума регрутован у Беневенту, у Апулији и Калабрији (*CIL* IX 1617 = *ILS* 2117 = *CBFIR* 865). Извесно време је био надзорник валетудинаријума ове јединице, у којој је вршио и друге дужности (*secutor, optio carceris, singularis, beneficiarius tribuni*). Његова каријера одвела га је у Рим, где је, између 121. и 125. године, био у штабу Анија Вера, префекта града. Потом

⁵ C. Bruun, J. Edmondson, *The Epigrapher at Work*, у: C. Bruun, J. Edmondson (ур.), *The Oxford Handbook of Roman Epigraphy*, Oxford 2015, 15. Уп. J.-M. Lassère, *Manuel d'épigraphie romaine* I, Paris 2005, 234.

⁶ Rémy, Les inscriptions de médecins découvertes sur le territoire des provinces de Germanie, *REA* 98, 1996, 146; Rémy, Faure, *Médecins* (н. 1), 772.

⁷ F. Gayet, Les unités auxiliaires gauloises sous le Haut-Empire romain, *Historia* 55, 2006, 75.

⁸ Rémy, Faure, *Médecins* (н. 1), 773 датују натпис у другу половину II века или на почетак III века. Devijver, *PME* P 23 тентативно датује заповедништво Луција Петронија Флорентина над четвртном кохортом Аквитанаца у средину II века. Уп. Rémy, *REA* 98, 1996, 146 уз бр. 8.

⁹ *TitAq* 34 уз бр. 30.

¹⁰ EDR161273, 09/10/2017 (A. Ferraro).

је служио у неименованој градској кохорти Рима и, на крају, као бенефицијар, у штабу градског префекта Валерија Азијатика. Часни отпуст примио је 134. године.¹¹

Capsarius кохорте *I milliaria Hemesenorum civium Romanorum sagittaria equitata* по имену Елије Мунације дошао је на средњи ток Дунава, у Доњу Панонију, са истока Римског царства. Био је рођен у Самосати у Сирији (*RIU* 1153). Његова надгробна стела, нађена на подручју Интерцизе, матичног логора кохорте Хемесењана, датована је у средину III века.¹² Подигла ју је Мунацијева супруга Аурелија Канса,¹³ заједно са вексиларијем (*vexillarius*) Антонијем Басом, који је означен као капсаријев други наследник (*secundus heres*). Име Тита Флавија Јануарија забележено је у списку војника на бази пронађеној у термама поред Асклепијевог храма у Ламбезису у Нумидији (*AE* 1992, 1872). Њено подизање датује се у време владавине Септимија Севера.¹⁴ Јануарије је био *marsus*, задужен за лечење уједа змија и убода шкорпија. Премда назив његове јединице није сачуван, по свој прилици је реч о легији *III Augusta*, која је била стационирана у Ламбезису од 115/120. године до позне антике.¹⁵ Уз Јануаријев чин забележен је и *origo* – Тамугади у Нумидији.

Неколико епиграфских споменика пружа посредне податке о пореклу лекара римске војске. Марко Валерије Лонгин, *medicus* легије *VII Claudia*, био је по свој прилици из Дробете у Дакији (*CIL* III 14216/9 = *ILS* 7150 a = Николић, *Дробеџа*, 93–94, бр. 43). Његов надгробни споменик треба датовати у II век, јер се у натпису спомиње муниципијум Дробета. Овај град је статус муниципијума стекао под Хадријаном, можда већ 118/119. године, док је на ранг колоније уздигнут под Септимијем Севером, између 198. и 210. године.¹⁶ Лонгинов надгробни споменик је у модерној историографији повезиван

¹¹ За Сабинову каријеру вид.: *CBFIR* 666, уз бр. 865; J. Nelis-Clément, *Les beneficiarii: Militaires et administrateurs au service de l'Empire (Ier s. a.C. – VIe s. p.C.)*, Bordeaux 2000, 94.

¹² B. Lörincz, *Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit. Teil I: Die Inschriften*, Wien 2001, 255, no. 324.

¹³ Мађарски издавачи и коментатори Мунацијевог епитафа читали су Аурелијин когномен као *Cansauna* (L. Barkóczy, *The Population of Pannonia from Marcus Aurelius to Diocletian*, *AArchH* 16, 1964, 349, бр. 144/20; J. Fitz, *Les Syriens à Intercisa*, Bruxelles 1972, 153, бр. 26; *RIU* 1153; Lörincz, *Hilfstruppen* (н. 12), 255, бр. 324). Чини се, међутим, да је ово име гласило *Cansa*, а да групу *VNA*, на почетку шестог реда, треба повезати са групом *CON*. Реч је о формули *una cum*, у значењу „са, заједно са”, која је посведочена у епиграфском материјалу Паноније и других подунавских провинција (H. Mihăescu, *La langue latine dans le sud-est de l'Europe*, București–Paris 1978, 317, § 318; B. Fehér, *Lexicon epigraphicum Pannonicum continens omnia verba Latina scripta inscriptionum Pannonicarum publici iuris factarum*, Budapestini 1997, 222, s. v. *vna*). Облик *con* уместо *cum* релативно је чест у латинском језику (Mihăescu, *La langue latine*, 180, § 126).

¹⁴ *CBFIR* 603, уз бр. 779.

¹⁵ *CBFIR* 603, уз бр. 779.

¹⁶ Д. Николић, *Дробеџа. Римски град на Дунаву*, Београд 2019, 24–26.

са маркоманским ратовима Марка Аурелија. Претпостављало се да је наш лекар служио у вексилацији легије *VII Claudia* која је, у време борби са Маркоманима, Квадима и Јазигима, била стационирана у Дробети.¹⁷ Изгледа, међутим, да би се околност да је један лекар вицинацијумске легије почивао у Дробети могла објаснити на још један начин. Као што смо већ напоменули, Марко Валерије Лонгин је по свој прилици рођен у Дробети. На то указује податак да су му надгробни споменик подигли родитељи. Њихова имена, уклесана у редовима 11–13, нису сачувана у целини. Отац је носио преномен *Marcus* и номен *Victorius*, док су од когномена сачувана само четири последња слова *-anio*. Од имена са овим завршетком, у обзир треба узети она краћа (*Canio, Dianio, Lanio, Manio, Veranio* и *Granio*), јер на почетку дванаестог реда недостају отприлике два слова.¹⁸ Лонгинова мајка носила је исто гентилно име као и отац – *Victoria*, док је њен когномен вероватно гласио *Gemina*. Из текста натписа сазнајемо и да је нашем лекару указана почаст у Дробети. Одлуком градског већа додељене су му ознаке декурионског достојанства. У модерној историографији се на основу тога претпостављало да се Марко Валерије Лонгин старао и о здрављу цивила у муниципијуму Дробети.¹⁹ Треба имати у виду да је Лонгин био релативно млад када су му додељени знаци декурионског достојанства (умро је у двадесет трећој години живота). Стога би ова почаст могла одражавати углед његове породице.

Неколико натписа указује да су лекари регрутовани у цивилним насељима крај матичних логора њихових јединица. Тиберије Марције Кастрензис, из легије *II Adiutrix*, по свој прилици рођен је у канабама Аквинкума (*TitAq 31 = AE 1937, 180*). На то указује когномен *Castrensis* изведен од речи *castra* која означава особу рођену у војном логору.²⁰ Легија *II Adiutrix* је у Аквинкуму била трајно стационирана од 118. године.²¹ Марције је у њој служио средином II века.

¹⁷ D. Benea, Un medic al legiunii a VII Claudia la Drobeta in timpul războaielor marcomanice, *Sargetia* 11–12, 1974, 304–306; иста, *Din istoria militara a Moesiei Superior și a Daciei: legiunea a VII-a Claudia și IV-a Flavia*, Cluj-Napoca 1983, 138; M. Gui, Evidence for Medical and Personal Care in the Case of the Roman Army in Dacia, *Ephemeris Napocensis* 21, 2011, 116; Грбић, *Дробеџа* (н. 16), 94.

¹⁸ За имена са завршетком *-anio* вид. А. Mócsy, *Nomenclator provinciarum Europae Latinarum et Galliae Cisalpinae cum indice inverso*, Budapestini 1983, 235; Н. Solin, O. Salomies, *Repertorium nominum gentilium et cognominum Latinorum*, Hildesheim – Zürich – New York 1994, 439.

¹⁹ Davies, *ES* 8, 1969, 87; Israelowich, Medical Care in the Roman Army during the High Empire (н. 1), 227–228. Benea, *Sargetia* 11–12, 1974, 306 и Грбић, *Дробеџа* (н. 16), 94, уз бр. 43 напомињу да је почасни статус Лонгину додељен због личних заслуга муниципијуму.

²⁰ С. Ферјанчић, Регрутација подунавских легија: *II Adiutrix*, Зборник Матице српске за класичне студије 21–22, 2020, 146.

²¹ B. Lőrincz, Legio II Adiutrix, у: Y. Le Bohec (ур.), *Les légions de Rome* (н. 15), 164.

Жртвеник који је посветио Асклепију подигнут је под Квинтом Фуфицијем Корнутом, који је 144. године именован за намесника Доње Паноније, а 147. године је био *consul suffectus*.²² Пошто је Корнут на натпису окарактерисан као *consul designatus*, споменик је подигнут крајем 146. године или почетком 147. године.

Још двојица лекара потекла су, изгледа, из насеља крај логора њихових јединица. Тит Елије Марцијал, *medicus* кохорте *II Aurelia Dardanorum*, био је регрутован у викусу поред кастела *Timacum Minus*. Његов надгробни споменик, нађен у рушевинама утврђења у Равној, датован је на крај II века или на почетак III века (*IMS III/2*, 49 = *ILJug* 1291). Кохорта *II Aurelia Dardanorum* била је стационирана у кастелу *Timacum Minus* од свог оснивања 168. или 169. године.²³ У седмом реду Марцијаловог епитафа забележено је име једне женске особе. Њен номен је гласио *Aelia*, док од когномена није сачувано прво слово – [*Jatina*. У обзир долази име *Latina*, али и друга имена, попут *Catina*, *Datina* или *Tatina*.²⁴ Пре имена Елије Латине (?), на крају шестог реда уклесана су, у лигатурама, слова МА и ТЕР. Први издавачи Марцијаловог епитафа протумачили су их као реч *mater*.²⁵ П. Петровић наглашава да је изостављање мајчиног имена необично и помишља да се иза слова МАТЕР крију скраћена *tria nomina*.²⁶ Чини се, међутим, да треба прихватити тумачење према којем је на крају шестог реда била забележена реч *mater*. Случајеви навођења термина *mater*, без мајчиног имена, посведочени су на епиграфским споменицима Италије и провинција.²⁷ Надгробни споменик Тита Елија Марцијала подигла је, дакле, његова мајка, чије име није наведено, заједно са Елијом Латиним (вероватно женом, мада би могла бити реч и о сестри). На основу тога закључујемо да је наш лекар био рођен у викусу крај утврђења *Timacum Minus*.

Клаудијан, *medicus* легије *III Augusta*, можда је рођен у канабама Ламбезиса (*CIL VIII* 2951). Његов надгробни натпис датован је у III

²² За датовање Корнутовог намесништва у Доњој Панонији и каријеру вид.: *PIR*² F 497; A. Dobó, *Die Verwaltung der römischen Provinz Pannonien von Augustus bis Diocletianus*, Amsterdam 1968, 56–57, бр. 38; J. Fitz, *Die Verwaltung Pannoniens in der Römerzeit II*, Budapest 1993, 523–524, бр. 311.

²³ S. Ferjančić, *Ale i kohorte u vojsci rimskih provincija Mezije i Dakije od I do III veka n.e.*, Beograd 2018, 195–196, бр. 35.

²⁴ За поменути и остала имена вид.: Mócsy, *Nomenclator* (н. 18), 386; Solin, *Salomies, Repertorium* (н. 18), 435, 467–468.

²⁵ A. von Premerstein, N. Vulić, *Antike Denkmäler in Serbien und Macedonien, JÖAI* 6, 1903, 45, no. 51. Уп. А. и Ј. Šašel, *ILJug* 1291.

²⁶ P. Petrović, *IMS III/2*, 97, уз бр. 49.

²⁷ Примера ради, *CIL IX* 146, 268; *AE* 1986, 203; 1983, 229; *IG XIV* 2318 (Италија); *CIL VIII* 436, 467, 11512, 24043, 12793, 12858, 24700, 24729 (Проконзуларна Африка); *CIL II* 66, 4380; *AE* 1977, 474; 1987, 704 а (провинције на Иберијском полуострву); *CIL XIII* 878, 1063, 3550, 4711 (галске провинције); *CIL III* 3125, 2153, 2170 (Далмација); *CIL III* 1606; *AE* 1988, 966 (Дакија); *CIL III* 11530 (Норик); *AE* 1978, 782 (Ахаја).

век, на основу ономастике и врсте споменика.²⁸ Легија *III Augusta* је у Ламбезису у Нумидији била, као што смо већ навели, од првих деценија II века до позне антике.²⁹ На могућност да је Клаудијан био регрутован у канабама поменутог логора указује чињеница да му је надгробни споменик подигао брат. Реч је, по свој прилици, о рође-ном брату, а не саборцу, тј. „братау по оружју”. И његово и Клаудија-ново гентилно име радикално је скраћено на почетно слово – *M()*.

Посредне податке о пореклу лекара пружају још два епиграф-ска сведочанства. Марко Улпије Телесфор могао је бити из Ферен-тијума у Етрурији, где је и почивао (*CIL XI 3007 = ILS 2542*). Његов надгробни споменик, оквирно датован у последње три четвртине II века или у III век, подигао је ослобођеник Улпије Протоген. Мар-ко Улпије Телесфор је по свој прилици био цивилни лекар, привре-мено ангажован у римској војсци. Као *medicus* је служио у двама алама, стационарним на различитим крајевима Римског царства – на Рајни и на западу северне Африке. Ала *Indiana Gallorum pia fidelis* била је у Горњој Германији од Хадријанове владе,³⁰ а ала *III Asturum pia fidelis civium Romanorum* у Тингитанској Мауретанији од Клаудијевог времена.³¹ Телесфор је, поред тога, као *salararius* био ангажован у Ферентијуму у Етрурији.³² Овај податак указује на његово порекло. Логично је претпоставити да је као цивилни лекар помагао својим суграђанима. Гај Теренције Симфор, лекар четврте преторијанске кохорте, почивао је у Месани на Сицилији (*AE 1945, 62*). За подизање његовог надгробног споменика, датованог у II век,³³ побринуо се неки Атик. Он би, судећи према једночланој именовској формули, могао бити Симфоров роб. Околност да је један лекар прето-ријанске гарде сахрањен у Месани могла би се објаснити претпостав-ком да је почивао у свом завичају.³⁴ Треба напоменути да је Симфор био робовског порекла. Из његовог надгробног натписа сазнајемо да је био ослобођеник Гаја Теренција Синтропа.

²⁸ Y. Le Bohec, *La Troisième Légion Auguste*, Paris 1989, 220.

²⁹ Le Bohec, *Legio III Augusta* (н. 15), 374–377; исти, *Histoire de l'Afrique romaine* (н. 15), 91.

³⁰ G. Alföldy, *Die Hilfstruppen der römischen Provinz Germania inferior*, Düsseldorf 1968, 21; Gayet, *Historia* 55, 2006, 91.

³¹ M. M. Roxan, *The Auxilia of Mauretania Tingitana*, *Latomus* 32, 1973, 845, бр. 4; N. Santos Yanguas, *El Ala III de los Astures en el Norte de África*, *Akros: Revista de Patrimonio* 3, 2004, 57–66.

³² Ферјанчић, Санитетска служба римске војске (н. 1), 289.

³³ M. Cassia, *Christian medicine and late antique surgery: illness and healing in the Maltese islands and Sicily in 4th-5th century A.D.*, у: A. Bonanno, P. Militello (уп.), *Interconnections in the Central Mediterranean: The Maltese Islands and Sicily in History*, Palermo 2008, 59, н. 16.

³⁴ Уп. H. Callies, *Zur Stellung der medici im römischen Heer*, *Medizinhistorisches Journal* 3, 1968, 21; Bader, *The Identity, Legal Status and Origin of the Roman Army's Medical Staff* (н. 1), 53.

На порекло неких припадника санитетске службе указују њихова имена. Најпре ћемо размотрити случај Бононија Горда из кохорте *XIII urbana*, стационаране у Лугдунуму. Његово име забележено је на надгробном споменику Марка Аквинија Верина, који је био *optio carceris* поменутог одреда. Гордо је био један од Веринових наследника – друга двојица су такође били војници тринаесте градске кохорте Лугдунума. Надгробни споменик који су подигли свом другу датован је у II век. Двочлане именске формуле указују на другу половину столећа (*CIL XIII 1833 = ILS 2126*).³⁵ Судићи према термину *medicus castrensis*, Бононије Гордо је био лекар логора тринаесте градске кохорте Лугдунума. Његова имена указују да је био келтског порекла. Номен *Bononius* је галски, изведен од корена *bouno-*, што значи „постојан, сталан; напредан”.³⁶ У западним и подунавским провинцијама Римског царства посведочен је у Панонији (четири пута) и Дакији (једном).³⁷ Когномен *Gordus* је повезан са келтским именом *Gordius, -ia*.³⁸ У њиховом корену је реч *gortia*, што значи „ограда, ограђен простор”.³⁹

Капсарије по имену *Septimius Bauleus* вероватно је био семитског порекла. Жртвеник који је посветио Јупитеру Капитолинском, те боговима и богињама, нађен је у Сентандреји, где се убицира утврђење *Ulcisia Castra* (*CIL III 13386 = RIU 875*). Датован је у прву половину III века.⁴⁰ Иако назив Септимијевог одреда није наведен, логично је претпоставити да је служио у кохорти *I milliaria nova Severiana Surorum sagittaria equitata civium Romanorum*. Ова јединица је од 176. године била стационарна у кастелу *Ulcisia Castra*.⁴¹ Колико је нама познато, Септимијев когномен *Bauleus* није посведочен у епиграфском материјалу Римског царства, осим на жртвенику из Сентандреје. Најближе паралеле су имена Βαύλλιος, Βαῦλλος и Βαῦλος, забележена на папирусима. Βαύλλιος је посведочено на документу из IV века,⁴² Βαῦλλος на документу из VI или VII века,⁴³

³⁵ Rémy, Faure, *Médecins* (н. 1), 569.

³⁶ X. Delamarre, *Dictionnaire de la langue gauloise. Une approche linguistique du vieux-celtique continental*, Paris 2003², 84.

³⁷ *OPEL* I 310.

³⁸ X. Delamarre, *Nomina Celtica Antiqua Selecta Inscriptionum (Noms de personnes celtiques dans l'épigraphie classique)*, Paris 2007, 105.

³⁹ Delamarre, *Dictionnaire* (н. 36), 183.

⁴⁰ Lörincz, *Hilfstruppen* (н. 12), 288, бр. 444.

⁴¹ Lörincz, *Hilfstruppen* (н. 12), 42, бр. 42.

⁴² F. Preisigke, *Namenbuch enthaltend alle griechischen, lateinischen, ägyptischen, hebräischen, arabischen und sonstigen semitischen und nichtsemitischen Menschennamen, soweit sie in griechischen Urkunden (Papyri, Ostraka, Inschriften, Mumienbildern usw.) Ägyptens sich vorfinden*, Amsterdam 1967, 72.

⁴³ Preisigke, *Namenbuch* (н. 42), 72.

а Βαῦλος на документу из III века.⁴⁴ Поред тога, у семитској ономастици налазимо и име Βαυλανης.⁴⁵ Стога се може претпоставити да је Септимије Баулеј, капсарије кохорте *I milliaria nova Severiana Surorum sagittaria equitata civium Romanorum*, био семитског порекла.

Релативно велики број лекара готово свих јединица римске војске носи грчка имена. На натписима су посведочена: *Alexander*,⁴⁶ *Artemidorus*,⁴⁷ *Artemo*,⁴⁸ *Asclepiades*,⁴⁹ *Callinicus*,⁵⁰ *Eraphroditus*,⁵¹ *Euprepes*,⁵² *Harmodius*,⁵³ *Hegetor*,⁵⁴ *Hegumenus*,⁵⁵ *Hermes*,⁵⁶ *Hymnus*,⁵⁷ *Nicator*,⁵⁸ *Olympicus*,⁵⁹ *Onesiphorus*,⁶⁰ *Pamphilus*,⁶¹ *Ptollion*,⁶² *Thamyrus*⁶³ и *Xenocrates*.⁶⁴ Хеленски когномен носио је и Луције Фабије, лекар кохорте *IV Vindelicorum*. Од њега су сачувана само прва четири слова – *Anthi*().⁶⁵ У обзир долазе бројна грчка имена са почетком *Ανθι-*.⁶⁶ Когномен једног лекара легије *IV Flavia* гласио је, вероват-

⁴⁴ D. Foraboschi, *Onomasticon alterum papyrologicum. Supplemento ad Namenbuch di F. Preisigke*, Milano 1971, 78.

⁴⁵ H. Wuthnow, *Die semitischen Menschnamen in griechische Inschriften und Papyri des vorderen Orients*, Leipzig 1930, 35.

⁴⁶ *CIL* VI 20 = *ILS* 2092. *GPNR* 186–194; <http://clas-lgpn2.classics.ox.ac.uk/name/Αλέξανδρος>.

⁴⁷ *CIL* VI 31172 = *ILS* 2193a; Samama, *Les médecins dans le monde grec* (н. 1), 524–525, бр. 480. *GPNR* 27–28; <http://clas-lgpn2.classics.ox.ac.uk/name/Αρτεμίδωρος>.

⁴⁸ *CIL* III 7449 = В. Велков, Г. Александров, Монтана 2. Епиграфски паметници от МОНТАНА и района, Монтана 1994, бр. 1. *GPNR* 289–290, 1357; <http://clas-lgpn2.classics.ox.ac.uk/name/Αρτέμων>.

⁴⁹ Samama, *Les médecins dans le monde grec* (н. 1) 487–488, бр. 418. Solin, *GPNR* 356–358, 1358; <http://clas-lgpn2.classics.ox.ac.uk/name/Ασκληπιάδης>.

⁵⁰ *AE* 1923, 14. *GPNR* 834–835; <http://clas-lgpn2.classics.ox.ac.uk/name/Καλλίνικος>.

⁵¹ *CIL* VI 1059. *GPNR* 320–324; <http://clas-lgpn2.classics.ox.ac.uk/name/Επαφρόδιτος>.

⁵² *CIL* VI 3910 = 7653 = 32767. *GPNR* 908–909; <http://clas-lgpn2.classics.ox.ac.uk/name/Ευπρέπης>.

⁵³ *AE* 1952, 143. Solin, *GPNR* 905; <http://clas-lgpn2.classics.ox.ac.uk/name/Αρμόδιος>.

⁵⁴ *CIL* III 10854 = *ILS* 2601. <http://clas-lgpn2.classics.ox.ac.uk/name/Ηγήτωρ>.

⁵⁵ *CIL* VI 1059. *GPNR* 1000; <http://clas-lgpn2.classics.ox.ac.uk/name/Ηγουμένος>.

⁵⁶ *CIL* VI 1058 = 31234 = *ILS* 2157. *GPNR* 342–353; <http://clas-lgpn2.classics.ox.ac.uk/name/Ερμής>.

⁵⁷ *CIL* XIII 5208 = Rémy, Faure, *Médecins* (н. 1), no. 52. *GPNR* 1177–1178; <http://clas-lgpn2.classics.ox.ac.uk/name/Υμνος>.

⁵⁸ *CIL* IX 6983 = *AE* 1984, 337. <http://clas-lgpn2.classics.ox.ac.uk/name/Νικάτωρ>.

⁵⁹ *AE* 1995, 1350. *GPNR* 635; <http://clas-lgpn2.classics.ox.ac.uk/name/Όλυμπικός>.

⁶⁰ *CIL* VIII 2874 = 18154. *GPNR* 126; <http://clas-lgpn2.classics.ox.ac.uk/name/Όνησιφόρος>.

⁶¹ *CIL* VI 1059. *GPNR* 128–131; <http://clas-lgpn2.classics.ox.ac.uk/name/Πάμφιλος>.

⁶² Samama, *Les médecins dans le monde grec* (н. 1), 496, бр. 415. <http://clas-lgpn2.classics.ox.ac.uk/name/Πτολλίων>.

⁶³ *CIL* VI 1059. *GPNR* 487; <http://clas-lgpn2.classics.ox.ac.uk/name/Θάμιρος>.

⁶⁴ Samama, *Les médecins dans le monde grec* (н. 1), 420, бр. 318. <http://clas-lgpn2.classics.ox.ac.uk/name/Ξενοκράτης>.

⁶⁵ *CIL* XIII 7415.

⁶⁶ Најчешћа су *Ἀνθιμος*, које је посведочено 24 пута (<http://clas-lgpn2.classics.ox.ac.uk/name/Ἀνθιμος>) и *Ἀνθипπος*, које је посведочено 26 пута (<http://clas-lgpn2.classics.ox.ac.uk/name/Ἀνθипπος>). Остала су знатно ређа: *Ἀνθιάδης*, *Ἀνθιανός*, *Ἀνθίας*, *Ἀνθίμιος*, *Ἀνθίνης*, *Ἀνθινος*, *Ἀνθιος*, *Ἀνθипπιάδης*, *Ἀνθипπίδης*, *Ἀνθίσκος* и *Ἀνθίων*.

но, *Hermias*.⁶⁷ Међу грчка имена треба сврстати и когномен Марка Аурелија из але *Vettonum civium Romanorum*, од којег је сачуван само завршетак *-ocomas*.⁶⁸ У Риму су, примера ради, посведочена имена *Habrocomas* и *Chrysocomas*.⁶⁹ Један капсарије легије *I Adiutrix* носио је хеленски когномен *Diomedes*.⁷⁰ Грчка имена указују да порекло припадника санитетске службе који су их носили сеже до хеленофоних провинција Римског царства. Неки од њих можда су били ослобођеници или су потекли из ослобођеничких или чак робовских породица.⁷¹ Имена *Hermes* и *Pamphilus*, која су носила двојица лекара кохорти вигила, изузетно су честа међу робовима и ослобођеницима.⁷²

Судећи према епиграфском материјалу, порекло лекара и других припадника санитетске службе римске војске било је прилично шаролико. Међу њима су посведочени људи из Италије (из Пренесте, Аквилеје, Беневента, Остије) и провинција (Самосата у Сирији, Тамугади у Нумидији, Дробета у Дакији). Регрутација је вршена и у насељима крај логора јединица у којима су припадници санитетске службе служили. На порекло неких лекара и санитетлија указују њихова имена. Бононије Гордо је био келтског, а Септимије Баулеј семитског порекла.

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

AArchH = *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Budapest

AE = *L'Année épigraphique*, Paris

CBFIR = E. Schallmayer et alii, *Der römische Weihebezirk von Osterburken I. Corpus der griechischen und lateinischen Beneficiarier-Inschriften des Römischen Reiches*, Stuttgart 1990.

CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum*

ES = *Epigraphische Studien*, Köln–Graz

GPNR = H. Solin, *Die griechischen Personennamen in Rom. Ein Namenbuch I–III*, 1982.

IG = *Inscriptiones Graecae*

ILJug = A. et J. Šašel, *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt*, Ljubljana 1963; *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt*, Ljubljana 1978; *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt*, Ljubljana 1986.

⁶⁷ *CIL* III 3537 = *TitAq* 776. Од имена, забележеног у дативу у првом сачуваном реду епитафа, сачувана су само последња три слова *-miae*. В. Fehér, *TitAq* 222, уз бр. 776 напомиње да је познато више од двадесет грчких имена са завршетком *-μιας*.

⁶⁸ *RIB* 1028.

⁶⁹ *GPNR* 1404.

⁷⁰ *RIU* 680. *GPNR* 469–470; <http://clas-igpn2.classics.ox.ac.uk/name/Διομήδης>.

⁷¹ Уп. Callies, *Medizinhistorisches Journal* 3, 1968, 21.

⁷² *Hermes*: G. Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg 1969, 215; *GPNR* 342–353. *Pamphilus*: Alföldy, *нав. дело*, 258; *GPNR* 128–131.

ILS = H. Dessau, *Inscriptiones Latinae Selectae* I–III, Berlin 1892–1916.
JÖAI = *Jahreshefte des Österreichischen archäologischen instituts in Wien*, Wien
OPEL = *Onomasticon provinciarum Europae Latinarum* I–IV, Budapest–Wien 1994–2002.
*PIR*² = *Prosopographia Imperii Romani. Saec. I, II, III*, I–VIII, Berlin 1933–2015.
PME = H. Devijver, *Prosopographia militiarum equestrum quae fuerunt ab Augusto ad Gallienum* I–VI, Leuven 1976–2001.
REA = *Revue des études anciennes*, Bordeaux
RIB = *The Roman Inscriptions of Britain*, Oxford–Gloucester 1965–1995.
RIU = *Die römischen Inschriften Ungarns*, Budapest–Amsterdam 1972–.
TitAq = *Tituli Aquincenses* I–IV, Budapest 2009–2020.
ZPE = *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Bonn

Snežana Ferjančić
University of Belgrade
Faculty of Philosophy

ORIGIN OF MEMBERS OF MEDICAL STAFF OF THE ROMAN ARMY IN LIGHT OF EPIGRAPHIC EVIDENCE

Summary

Roman army had a very well organised medical staff. Epigraphic evidence testifies to its hierarchy, duties and status of doctors (*medici*) and other members (e.g. *optiones valetudinarii, capsarii*). Inscriptions from Italy and various provinces of the Roman Empire also provide valuable information on the origin of *medici* and other *immunes*. Members of medical staff were recruited in Italy (Ostia, Praeneste, Beneventum, Ferentium and Aquileia are recorded as their homes), as well as in the eastern and western provinces (Samosata in Syria, Thamugadi in Numidia, Drobeta in Dacia). Epigraphic evidence indicates that doctors were recruited in settlements which developed near the fortresses of their regiments. Tiberius Martius Castrensis from the legion *II Adiutrix* was probably drafted in the *canabae* of Aquincum. Titus Aelius Martialis, doctor of the cohort *II Aurelia Dardanorum*, was born in the vicus near the fort of Timacum Minus, and Claudianus (his nomen is radically abbreviated as M), who probably served in the legion *III Augusta*, in the *canabae* at Lambaesis. Some inscriptions record the ethnic origin of doctors and other members of medical staff. Two *medici* of the maritime fleets, based in Misenum and Ravenna, were drafted among Cilicians and Egyptians (*natione Cilix, natione Aegyptius*). The ethnic origin of two medical officers is revealed by their names. Both the nomen and cognomen of Bononius Gordus, doctor of the cohort *XIII urbana* in Lugdunum, are Celtic. Septimius Bauleus, who served as *capsarius* in the cohort *I miliaria nova Severiana Sutorum sagittaria equitata* in Ulicisia Castra in Pannonia Inferior, was of Semitic origin. This is implied by his cognomen Bauleus, which is paralleled by Semitic names Βαύλλιος, Βαύλλος, and Βαυλανης.